

ZÁKLADY VÝTVARNEJ KULTÚRY

(ZÁKLADY VÝTVARNÉ KULTURY)

Dištančná študijná opora

Mgr. Monika Szimethová, PhD.

Zlín 2013

POPIS PŘEDMĚTU

Bakalářský studijní program: Učitelství pro mateřské školy

Předmět: Základy výtvarné kultury

Forma studia: kombinovaná

Rozsah distanční výuky: 15 hodin

Zařazení výuky: 1. ročník, letní semestr

Forma výuky: seminář

Ukončení: klasifikovaný zápočet

Vyučující: Mgr. Jana Vašíková, PhD.

OBSAH

Namiesto úvodu pár riadkov zamyslenia...	3
O študijnom predmete	5
1 Problematika i prehľad dejín umenia, výtvarnej kultúry pre výtvarnú výchovu	7
1.1 Renesancia.....	7
1.2 Barok	10
1.3 Umenie 19. storočia.....	13
1.4 Moderna	15
1.5 Postmoderna	17
2 Významné etapy vývoja výtvarného umenia	21
3 Orientácia vo výtvarnom umení a pamiatkach v Českej republike	24
4 Výtvarná kultúra, výtvarné umenie	30
5 Cieľ a obsah výtvarného umenia.....	32
6 Komunikácia v umení; vizuálne znakové prostriedky v umení	34
7 Umenie, výtvarné umenie v živote dieťaťa	36
Namiesto záveru pár riadkov.....	39
Použitá a odporúčaná literatúra.....	40

Namiesto úvodu pár riadkov zamyslenia...

Vážená kolegyňa, vážený kolega.

V rukách držíte študijný text vytvorený ako základný materiál vybraných oblastí problematiky v rámci predmetu *Základy výtvarnej kultúry* určené pre študijné účely študentov bakalárskeho študijného programu *Učiteľství pro mateřské školy*.

Výtvarná výchova ako obor tvorí nenahraditeľnú súčasť profesijnej prípravy učiteľov materských škôl. V praxi ako aj v kurikulárnych dokumentoch pre preprimárne vzdelávanie sa výtvarná výchova ako obor nevyskytuje. Je však žiaduci ako nenahraditeľná integrujúca súčasť výchovno-vzdelávacieho procesu. Jedným z dôležitých prvkov preprimárneho vzdelávania a výchovy je využívanie výtvarných činností podporujúcich rozvoj osobnosti dieťaťa. Pre študenta učiteľstva, neskôr učiteľa materskej školy, je významné, ak má získať vzdelanie a prehľad o výtvarnej kultúre, je schopný vnímať umelecké diela, pracovať s nimi s podmienkach materskej školy, pozná výtvarnú históriu i súčasnosť, a je schopný využívať širokú škálu výtvarných techník, prostriedkov či materiálov.

Predpokladám, že študent držiaci vo svojich rukách tento materiál, disponuje všeobecnými vedomosťami z oblasti výtvarného umenia a má praktické skúsenosti s rôznymi výtvarnými technikami. Cieľom predmetu je vytvoriť u študentov adekvátny poznatkový kapitál, s ktorým bude môcť operovať v oblasti výtvarnej výchovy počas celého štúdia. Nadobudnuté poznatky tvoria východisko pre nadväzujúce predmety: *Výtvarná komunikace; Dětský výtvarný projev dítěte předškolního věku + praxe; Využití netradičních výtvarných technik v MŠ; Využití výtvarných technik v MŠ* ako aj rôznych ďalších (napr. *Dramatická výchova v MŠ*).

Predkladaná opora nemá za cieľ ponúknuť študentom vyčerpávajúce informácie k danej problematike. Jej úlohou je poslúžiť ako základná osnova sprevádzajúca študenta počas štúdia, podnecovať k mysleniu a uvažovaniu, ako aj formulovať vlastné hodnotiace, tvorivé konštrukty. Cieľom je podnietiť študentov, aby sami siahli po ďalšej odbornej literatúre a prehlbovali si poznatky z danej problematiky.

Našou snahou je ponúknuť študentom teoretický vstup z oblasti výtvarnej kultúry, predostrieť námety a úlohy na zamyslenie sa, či podnietiť k samoštúdiu, ktoré je nevyhnutné k následným diskurzom s vyučujúcim.

Predpokladám, že študent - čitateľ v texte nájde nové podnety k premýšľaniu, prehodnoteniu stanovísk pre vytvorenie vlastnej koncepcie výchovy.

Prajem Vám mnoho úspechov pri štúdiu, nadobúdaní a uplatnení teoretických poznatkov, vytváraní kreatívnych námetov pre prax ako aj precvičovanie vytvárania si vlastného hodnotiaceho stanoviska k danej problematike.

Monika Szimethová

O študijnom predmete

Názov bakalárskeho študijného programu: Učiteľství pro mateřské školy

Názov študijného predmetu: Základy výtvarné kultúry

Forma a rozsah: 1 hodina prednášky + 1 hodina cvičení

Zaradenie predmetu do procesu: 1. ročník, letný semester

Počet kreditov a spôsob ukončenia predmetu: 3 kredity, klasifikovaný zápočet

Vyučujúci: Mgr. Monika Szimethová, PhD.

Stručná anotácia predmetu:

Cieľom predmetu je rozvíjať zameranie študenta smerom k hodnotám výtvarného umenia. Oboznámiť ho s umením, výtvarným umením, umeleckými druhmi a žánrami. Rozvíjať základné teoretické a praktické poznatky z teórie dejín výtvarnej kultúry a výtvarného umenia. Oboznámiť študentov s významnými kultúrnymi a výtvarnými hodnotami civilizácie ako základu pre rozvoj estetického vkusu, tvorivosti a výtvarného videnia s dôrazom na vizuálnu kultúru a význam obrazu ako nositeľa hodnôt, myšlienok a informácií.

Obsah predmetu sa rozčleňuje na sedem hlavných častí:

- 1. Problematika i přehled dějin umění, výtvarné kultury pro výtvarnou výchovu*
- 2. Významné etapy vývoje výtvarného umění*
- 3. Orientace ve výtvarném umění a památkách v České republice*
- 4. Výtvarná kultura, výtvarné umění*
- 5. Cíl a obsah výtvarného umění*
- 6. Komunikace v umění; vizuální znakové prostředky v umění*
- 7. Umění, výtvarné umění v životě dítěte*

Požiadavky na študenta:

Predpokladom k ukončeniu predmetu je aktívna účasť študenta na kurze (min. 80%), úspešné absolvovanie písomného testu (min. 60%) a spracovanie čiastkových úloh, ktoré študent pri obhajobe zápočtu predkladá v podobe portfólia. Spracovaním

úloh študent preukazuje schopnosť porozumenia a orientácie v danej téme a taktiež schopnosť stanoviť vlastné hodnotiace stanovisko k danej problematike.

Niekoľko poznámok k študijnej opore...

Štruktúra poznatkového kapitálu študijnej opory pozostáva zo siedmich častí, konkrétne:

- v úvode samotnej kapitoly sa rozoberá stručný exkurz do teoretického rámca danej problematiky;
- následne je vytvorený priestor pre študenta v podobe úloh, činností, ktoré by mal byť schopný vypracovať; či ponuka na zamyslenie sa.

1 Problematika i prehľad dejín umenia, výtvarnej kultúry pre výtvarnú výchovu

Teoretické východiská

Datovanie vzniku umenia nie je jednoznačne vymedzené. V **predhistorickom** období nástenné maľby, pästné klíny, zbrane, rytiny, sošky,... slúžili ako dorozumievací prostriedok. Na základe istých kritérií je možné ich zaradiť k umeniu, pretože predstavovali okrem iného (seba)vyjadrenie človeka, skupiny ľudí.

Pravek, starovek, stredovek, novovek

Významným medzníkom v histórii bolo obdobie praveku, staroveku, stredoveku i počiatky novoveku rovnako ako aj umenie v modernej dobe. Počnúc pravekom až po stredovek sa umenie postupne zdokonaľovalo, prechádzalo z nástenných malieb, výroby keramiky, cez megalitické stavby, egyptské chrámy, pyramídy, cez baziliky, rotundy až po gotickú architektúru.

Z historického hľadiska sa môžu za významné v oblasti umenia považovať nasledovné obdobia:

- Renesancia (14. – 17. stor.)
- Barok a rokoko (17. – 18. stor.)
- 19. storočie
- Moderna (1. pol. 20. stor.)
- Postmoderna (2. pol. 20. stor.)

1.1 Renesancia

Podľa francúzskeho renaissance a talianskeho rinascimento, z ktorého oboje znamená znovuzrodenie, ide o celkovú myšlienku renesancie, t.j. k návratu k antike, k antickému umeniu a kultúre. Toto obdobie historici označujú aj ako novú historickú epochu (Mráz, 2007).

Umenie renesancie sa opäť obracia k človeku a k prírode, rovnako ako to bolo v období antiky. Ide o filozofický smer, v ktorom intelekt a reflexia odpovedajú na otázky o vzájomných, medziľudských vzťahoch. Diela tejto doby sú realistické. Rozvíja sa renesančný individualizmus. Znovu do popredia vstupuje kalokaghatia so svojimi princípmi.

Hlavné črty charakterizujúce umenie v renesancii sú poriadok, priestor, pohyb, perspektíva, klasika (Little, 2012).

Humanizmus a renesancia sa vyvíjali vzájomne. Základom je viera a schopnosť človeka poznať a ovládnuť svet. Zameriava sa na pozornosť človeka, prírodu a okolitý svet.

Periodizácia talianskej renesancie podľa Mráza (2007):

1. **ranná** renesancia (15.storočie, hlavným centrom je Florencia);
2. **vrcholná** alebo klasická renesancia (1500 - 1520) - Rím, Florencia, Benátky);
3. **neskorá** renesancia, alebo manierizmus (1520 - 1590)- napr. Rím, Florencia, Parma a pod.).

Sochárstvo

Významným prvkom v renesančnom sochárstve je stvárnenie prirodzeného tvaru ľudského tela. Niektoré diela dosahujú až gigantických rozmerov, navracia sa k jazdeckým sochám.

Donatello sa považuje za najvýznamnejšieho umelca doby, ktorý vytvoril Madonu dei Cordai (z dreva vyrezaná Madona s dieťaťom, kde použil techniku brikoláž).

Michelangelo Buonarotti, sochár, maliar, architekt i básnik v jednej osobe patrí k významným osobám tejto doby. Najvýznamnejšie dielo, socha Davida, sa považuje za najlepšiu zo všetkých variant Davidových sôch.

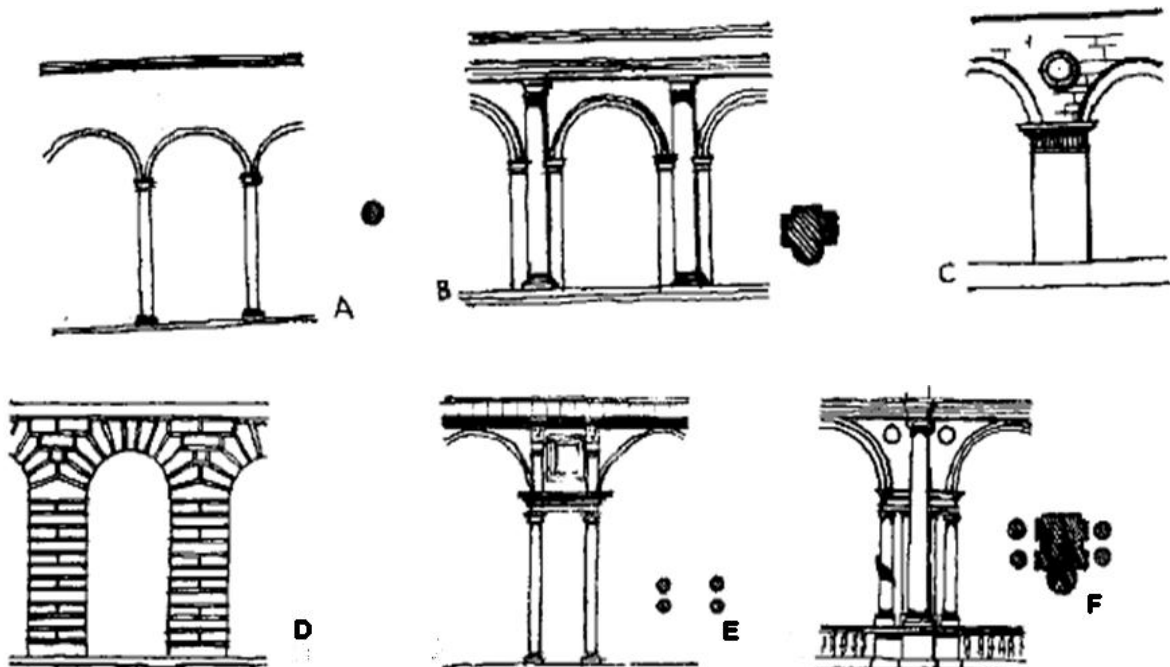
Architektúra

Za hlavné druhy bola považovaná architektúra **sakrálna** (kostoly a kláštory) alebo **svetská** (mestské paláce, domy), kde renesančná architektúra prevzala prvky antické. Gotické hrady vystriedali zámky renesančné zámky a dedinské vily. Vzťah

renesančných umelcov k prírode dokladajú záhrady s fontánami, letohrádky či lovecké zámky (bližšie pozri Debicki a kol., 2001):

- a) stĺpová (raná)
- b) pilierová (rímsky typ)
- c) pilierová (obmena Albertiho)
- d) pilierová (rustikálna)
- e) manieristická (vila Farnese)
- f) manieristická (z baziliky vo Vicenze)

Obr. 1 Renesančné arkády

Maliarstvo

Z tejto doby existujú prvé správy o olejových riedidlách, zaviedlo sa plátno a doskovú maľbu vystriedala, či bola doplnená maľba na stojane, čo môžeme považovať za revolučný objav.

Nástup maliarstva v renesancii predstavuje Svätá trojica, dielo maliara Masaccia. Významným bol **Pier della Francesco**, ktorého postavy vyžarujú pokoj a vážnosť. Medzi jeho diela patrí napríklad Bičovanie Krista. Ďalší je **Andrea Mantegna**

s jeho Svätým Šebastiánom; **Sandro Botticelli** so Zrodením Venuše a **Perugino** s Kristom predávajúcim kľúč svätému Petrovi.

Za jedného z najvýznamnejších predstaviteľov sa uvádza **Leonardo da Vinci** (1452-1519). Bol považovaný za intelektuála, ktorého zaujímali skôr idey ako ľudia (Debicki a kol., 2001). Jeho prvá uchovaná kresba je o toskánskej krajine. Zachovalo sa iba desať jeho diel, z nich sú známe Mona Lisa, Posledná večera, Madona v skalách, či dáma s hranostajom.

Ďalším umelcom tejto doby bol **Rafael Santi** (1483-1520) so svojimi dielami Athénska škola, Premenenie Pána, Sixtínska Madona.

Leonardo, Rafael a Michelangelo, sú považovaní za členov tzv. božského tria (Johnson, 2004).

1.2 Barok

Začiatkom 17. storočia sa do popredia začínajú dostávať hospodárske zmeny namiesto náboženských otázok. Rozkvitá kapitalisticko-ekonomický systém, rozvíjajú sa prírodné vedy a vznikajú nové filozofické koncepcie. Tým sa mení vzťah človeka k svetu, prírode, spoločnosti a Bohu, čo sa odzrkadľuje aj v umení.

V literatúre sa opäť objavujú stredoveké žánre ako legendy, duchovné piesne, eposy, traktáty, reflexívna lyrika, ktoré vplývajú aj na maliarstvo či sochárstvo. Využívajú sa obrazové prirovnania, alegórie symbolov (Mráz, 2007).

Názov „barokový“ sloh dali klasicistický estetiky v polovici 18. storočia, na značenie po-renesančného obdobia. Pôvod pojmu barok sa vymedzuje rôzne: ako figúra stredovekej logiky (znamená „nezmysel“); ako „baroque“ (francúzsky „podivný“) alebo „báros“ (grécky „hojnosť“, rozumie sa dekóru); v klenotníctve znamená zakrivenie perly. Označenie pochádza z ponímania barokového umenia ako niečoho predpojatého, preplneného a prezdobeného, priam až presahujúce mieru dobrého vkusu (Mráz, 2007).

Barok vznikol v talianskom Ríme koncom 16. storočia v období katolíckej protireformácií.

Debicki (2001) zdôrazňuje, že sa považuje za smer, ktorý je viac dramatický, využívajú sa krivky, šikmé línie, neobvyklé krútenie či teatrálné efekty. Významným fenoménom je vzbudiť v pozorovateľovi prekvapenie a obdiv zároveň.

Charakteristické je spájanie umeleckého diela do komplexnej podoby. Viditeľné to je pri pohľade na architektúru, sochárstvo, maliarstvo, ktoré sa spájajú a vytvárajú jednotné umelecké dielo spôsobujúce ovládanie zmyslov človeka. U percipienta sa snažia rozvíjať jeho fantáziu a viesť ho k citovému i duchovnému životu.

Z renesancie sa prebrali a pretvorili hlavné výtvarné typy, žánre, námety či vyjadrovacie prostriedky. Významným rozdielom je cítiť a vidieť disharmóniu, dynamickosť, nadsádzka, iracionálnosť až nadprirodzenosť.

Mráz (2007) uvádza nasledujúcu periodizáciu baroka:

1. raný barok (Taliansko, približne obdobie tridsaťročnej vojny);
2. vrcholný barok (druhá polovica 17. storočia)
3. neskorý barok (18. storočie).

Sochárstvo

Často sa využíva figurálnosť, tematicky vyobrazujú scény z mytológie, anjelov, oblaky, fontány. Umelci stvárňujú duševné stavy, radosť, zúfalstvo z ničotného života i predsmrtnéj agónie. Objavujú sa nové techniky, ako napr. vŕtaná technika (**Bernini**). Sochári sa snažia vytvoriť až výraz bolesti na tvárach sôch svätých.

Architektúra

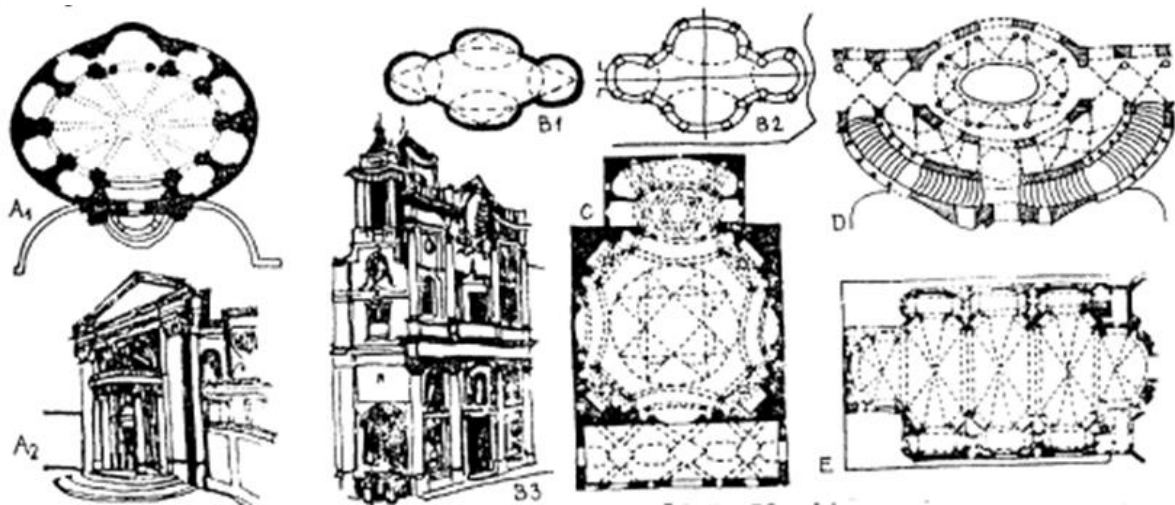
V barokovej architektúre sa začínajú objavovať oválne až kruhové tvary, krivky a bohaté ozdoby. Využíva sa dokonalá technológia stavby umožňujúca podriaadiť sa výtvarnému zámeru pôdorysu a tvaru stavby. Výzdoba ostáva fresková, plastická štuková dekorácia. Ich striedmosť sa nahrádza zdobením celých plôch stien a stropov, zväčša motívom oblohy s postavami anjelov či svätých. Opúšťa sa od ornamentov a nahrádza ju figurálne zdobenie. Pre stavby je typické oválny pôdorys, ktorý je zložitý a bohatý ako na vnútorné tak i vonkajšie členenie. Začínajú sa objavovať geometrické stavby s oblými tvarmi. Kupole a valené klenby sa zväčšujú, naopak oblúky sa zmenšujú. K najvýznamnejším barokovým stavbám sa zaraďujú napr. Námestie vo Vatikáne, či Chrám sv. Petra v Ríme (**Lorenzo Bernini**).

Objavujú sa nové prvky, napríklad (bližšie Dvořáček, 2005):

- pilastre (ploché piliere zapustené do steny a ukončené ozdobnou hlavicou),
- symetrická fasáda,

- farebný kontrast geometrických plôch,
- bohato zdobené schodište so zábradlím,
- trojkrídlové tvary zámkov s dvorom uprostred,
- miesto kameňa sa využíva omietané murivo (pilastre, rímsy, okenné ostene),
- balustrády (zábradlie vytvorené z rady kužeľovitých tvarov),
- kazulové, oválne tvary okien,
- manzardová strecha.

Obr. 2 Pôdorysy a schémy talianskeho baroka

Obrázok 2 poukazuje na pôdorysy a nákresy niekoľkých stavieb v Taliansku (bližšie Debicki a kol., 2001, Mráz, 2007):

- San Andrea na Quirinále v Ríme:
 - o A1 – schéma pôdorysu,
 - o A2 – pohľad,
- San Carlo alle quattro fontane v Ríme:
 - o B1 – pôdorysná skladba,
 - o B2 – schéma pôdorysu,
 - o B3 – nárožný pohľad,
- San Lorenzo v Turíne:
 - o C – pôdorysná schéma,
- Plazzo Carignano v Turíne:
 - o D – pôdorysná schéma vstupného sídla,

- San Filippo Neri v Turíne:
 - o E – schéma pôdorysu.

Maliarstvo

Vyznačuje sa umeleckou tendenciou rovnako ako architektúra a sochárstvo. Do obrazovej kompozície sa vniesol neobvyklý pohyb, napätie, ruch, začali sa využívať silné dramatické svetelné efekty pre ohromenie percipienta. Kolorit sa v baroku postupne menil, z veľkých kontrastov medzi svetlými a tmnými farbami, z tzv. temnosvitu sa neskôr prešlo až do tzv. šerosvitu. Zobrazovali sa božské bytosti, kresťanskí veci, mučenie,... Umelci vyjadrovali silné duševné sklony k nadsádzke či k divadelnej teatrálnosti (Mráz, 2007).

Tematicky sa maliarstvo venovalo náboženstvu, mytológií, histórií, krajinomaľbe, mravoučným žánrom, zátišiu, portrétom (prípadne autoportrétom), oltárnym obrazom. Začali sa využívať nástenné maľby zväčša predstavujúce nebeské maľby, ktoré opticky zväčšovali priestor. Zátišie sa stalo fenoménom obdobia baroka. Umelci zachycovali predmety každodennej potreby, zväčša prestretý stôl s jedlom, vínom,...

Za najznámejších umelcov tejto doby sa považuje **Michelangelo Merisi da Carravaggio** (Taliansko), ktorý využíval najväčšieho kontrastu tzv. temnosvitu (napr. Bičovanie Krista, Kladenie do hrobu, Košík s ovocím), Peter Paul Rubens (Holandsko) využíval tvarové a pohybové nadsádzky a pracoval so stupňovaním žiarivosti farieb (napr. Vztyčenie kríža, Klaňanie troch kráľov). **Rembrandt van Rijn** (Holandsko) sa považuje za jedného z najväčších svetových maliarov. Známy je svojim autoportrétom, ako aj mnohými dielmi znázorňujúcich jeho umeleckú múzu (Portrét Saskie s kvetinou, Saskia ako Flóra). K najslávnejším dielam patrí Nočná hliadka s výraznými atribútmi ako zachytenie výrazu tváre postáv.

1.3 Umenie 19. storočia

Nastáva obdobie priemyselných revolúcií, začala sa používať strojová výroba. Osvietenstvo ako nová ideológia chce využívať rozum, ktorým má vládnuť vtedajšej spoločnosti. Obdobie je bohaté na vynálezy, filozofov, maliarov a iných umelcov.

Klasicizmus

Maliarstvo sa vyznačuje jednoduchými líniami, snaha zachytiť presné zobrazenie a jasné línie. Opäť nastupuje rozum a poriadok, jednoduché tvary, ohraničenie a harmonická kompozícia, ktoré sú viditeľné v architektúre (bližšie Kraus, 1996, Little, 2012).

Umelci v maliarstve, sochárstve i architektúre sa hlásajú k návratu antiky. Tvorba sa vyznačuje antickým duchom, námetmi, morálkou, jasnosťou, prehľadnou kompozíciou, empíriami, obdĺžnikovými oknami, zdobenými stĺpovými hlavicami. V maliarstve sa za zakladateľa považuje **Jacques-Louis David** (Francúzsko) so svojimi dielami zachycujúcimi antické témy, morálku, čistú a jasnú kompozíciu. K známym dielam patrí napr. Smrť Sokratova, Zavraždený Marat.

Romantizmus

Architektúra sa zaujíma a inšpiruje gotickými stavbami, umelci sa snažia obnoviť a vyjadriť národné cítenie. Prejavuje sa snaha o vyobrazenie človeka ako individua, uprednostňuje sa citlivosť, fantázia a vášeň. Zachytávajú sa zrúcaniny, tajomné atmosféry, krajinomaľby so zobrazením búrlivého mora a vetru, či negativistické námety. Diela vyjadrujú nepokoj a úzkosť, farba vnáša výraz obrazu. K predstaviteľom patrí napr. **Ferdinand Victor Delacroix** so svojím dielom Dante a Vergilius v pekle.

Realizmus

Snahou bolo priblížiť umenie každodennému životu, sociálnej realite. Typickým sa stala maľba obyčajných ľudí z ulice, vracia sa návrat ku krajinomaľbe. Umelci sa snažia zachytiť svetlo v závislosti od ďalších faktorov: hodina, ročné obdobie,... K významným predstaviteľom patrí napr. **Gustave Courbert** (Rozbíjači kameňa) a **Jean-François Millet** (Zberačky klasov). Impresionisti maľujú prírodu, farby miešajú priamo na plátne a pracujú s farbou a svetlom.

Impresionizmus

Umelci sa pokúšajú vyjadrovať novým realistickým poňatím. Vznikol na reakciu ateliérovej maľby spôsobom znázorňujúcim a zachytávajúcim krásu v prírode spolu s okamžitou atmosférou. Obrazy predstavujú pravdivý okamih plný dojmov

(impresie). Podstatným činiteľom je farba, diela pôsobia ako farebné zamazané škvrnky vytvárajúce obraz. K významným umelcom patrí napr. **Carmille Jacob Pissarro**, **Paul Cézanne**, **Claude Monet** (Impresia, východ slnka), **Pierre Auguste Renoir** (Tanec v Moulin de la Galette, Raňajky veslárov), **Edouard Manet** (Raňajky v tráve, Olympia),...

1.4 Moderna

Základom je slovo moderní, napovedajúci o úsilí byť novým, odpovedajúcim súčasnému (vtedajšiemu) vkusu a potrebám života. Zahajuje novú éru, rozchádzajúcu sa zásadám secesie a predchádzajúcim slohom, pokladá základy modernej architektúry. Ide o architektúru, literatúru racionálnu, vychádzajúcu z rozumových úvah a účelnosti.

V období moderny sa vytvorilo množstvo umeleckých smerov (bližšie Little, 2012, Lynton, 1981), k najvýznamnejším patrí:

- kubizmus,
- futurizmus,
- dadaizmus,
- surrealizmus,
- fauvizmus,
- expresionizmus.

Kubizmus

Z francúzskeho slova „la cube“ – škatuľa, štvorec. Umelci zachytávajú pravdivú, objektívnu skutočnosť nezávislú na pocitoch. Farba stráca v týchto dielach význam.

Lynton (1981) uvádza nasledovné fázy kubizmu:

1. Zjednodušenie predmetov na elementárne geometrické tvary, vylúčenie priestoru a perspektívy (1907-1910),
2. Analytický kubizmus – rozbíjanie predmetov na časti, prenášanie rôznych pohľadov do jednej plochy (1910-1912),
3. Syntetický kubizmus – objavom koláže Picassa i Braqueom dochádza k spájaniu reality umeleckej fikcie svojším spôsobom (po roku 1912).

K významným predstaviteľom patrí **Pablo Picasso**, ktorý prešiel viacerými umeleckými obdobiami počas svojho života: modré, ružové, analytické, syntetické, obdivoval antiku a realizmus, surrealizmus a symbolizmus farieb. K známym dielam patrí napr. Avignonské slečny, Traja tanečníci, Pijanka absintu, Guernika...

Ďalšou významnou osobnosťou bol **Georges Braque**, francúzsky maliar. Spolu s Picassom sú považovaní za zakladateľov smeru kubizmu. Významnými dielami sú Portugalec, Muž s gitarou, Zátišie s klarinetom a husľami,...

Futurizmus

Prvým krokom k vzniku futurizmu nastalo uverejnením Manifestu futurizmu, čo predstavovalo odmietanie starého, oslava budúcnosti a pohybu. Propagoval sa svet techniky, rýchlosti, deštrukcie a anarchie. K hlavným predstaviteľom patrí **Umberto Boccioni** s dielami Dynamika cyklistu, Bitka v pasáži, Mesto sa prebúda a iné (Little, 2012). Dynamickou farebnosťou expresí sa približuje k abstraktnému maliarstvu.

Ďalším predstaviteľom futurizmu je **Robert Delaunay**, priekopník abstraktného umenia založeného na bohatom kolorite. K jeho tvorbe patrí Eiffelova veža v červenom, Nekonečný rytmus,...

Dadaizmus

Hlavnou myšlienkou bolo provokovať a šokovať publikum. Základom bola náhoda, znevažovanie platných noriem, predovšetkým estetických. Obraz dadaistu vyzeral ako náhodné zoskupenie predmetov, tvarov a foriem. Vznikol ako protest na nespokojnosť so spoločenskými a sociálnymi prejavmi v umení. K významným predstaviteľom patrí **Marcel Duchamp** (Fontána, Veľké sklo), **Hans Arp** (Enakove slzy, Doska s vajíčkami), **Kurt Schwitters** (Hviezdy, Formy v priestore).

Surrealizmus

Ovplyvnenie Freudovou psychoanalýzou, sny, boli zdrojom inšpirácií. Nadväzovali na dadaistov, angažuje sa pokrok protifašistického násilia. Ideou surrealizmu bola skutočnosť, že svet je možné zmeniť transformovaním do miesta lásky, poézie či slobody. **André Breton** vydal surrealistický Manifest, ktorým dával priestor

umelcom, surrealismom. Nazval tento smer čírym psychickým automatizmom, v mnohom vychádzal z psychoanalýzy Sigmunda Freuda.

Max Ernst, maliar známy svojimi kolážami, frotážami, motívmi prírody v obrazoch ako symboloch a metaforách. Halucinácie využíval pri maľbe svojich diel. K významným patrí napríklad *Nahé dievky*, *Záhrada*, *Radosti života*,...

Ďalšími dôležitými predstaviteľmi boli **André Masson** (*Soleil*, *Žena*), **Juan Miró** (*Krajina kobyliiek*, *Býčie zápasy*), **René Magritte**, **Salvador Dalí** (*Horiaca žirafa*, *Kongres*, *Mae West*), **Yves Tanguy**, **Paul Delvaux**.

Expresionizmus

Diela sa považujú za odraz umelcovej duše, pretože maľujú to, čo cítia. Vytvárajú obraz skutočnosti odoviedajúcej ich pocitom. Hlavným výrazovým prostriedkom je expresia – výraz, farebnosť, kontrast, tvarová nadsádzka, deformované tvary, rukopis autora. K významným umelcom tohto smeru patrí **Edvard Munch** (*Výkrik*, *Tanec života*, *Úzkosť*), **Vasilij Kandinskij** (*Nedeľa*, *Žltá*, *červená*, *modrá*, *Kompozícia*), **Ernst Ludwig Kirchner** (*Ženy na ulici*),...

1.5 Postmoderna

Odmietajú sa filozofické princípy, ktorými boli racionalita, abstraktný moment, totalitarizmus. Postmoderna prijala zo základných estetických teórií (*détournementu*), ktorá sa postupom vykryštalizovala na situacionizmus. Umelci používajú iné diela pri tvorbe svojich.

V rámci tohto smeru vznikali ďalšie, napr. tašizmus (**Willi Baumeister**, **Ernst Wilhelm Nay**), akčné maliarstvo, abstraktné maliarstvo (**Jackson Pollock**), neokonštruktivizmus (**Victor Vasarely**, **Bridget Riley**), nový realizmus (**Yves Klein**), pop-art – **Andy Warhol**, **Richard Hamilton**; fotorealizmus – **Richard Estes**, **Chuck Close**), nová figurácia (**Anselm Kiefer** a **Gerhard Richter**).

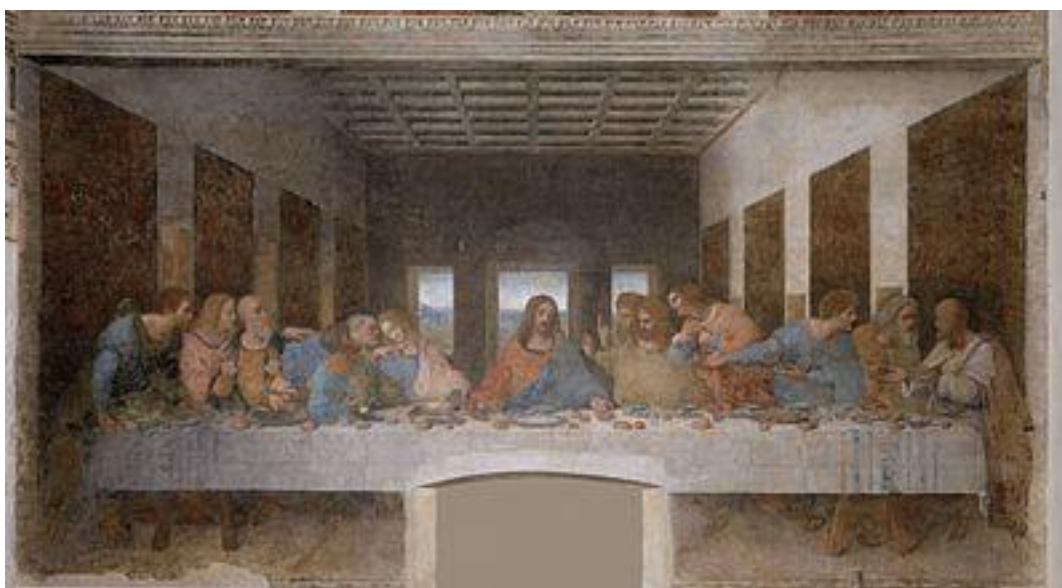
NA ZAMYSLENIE SA...

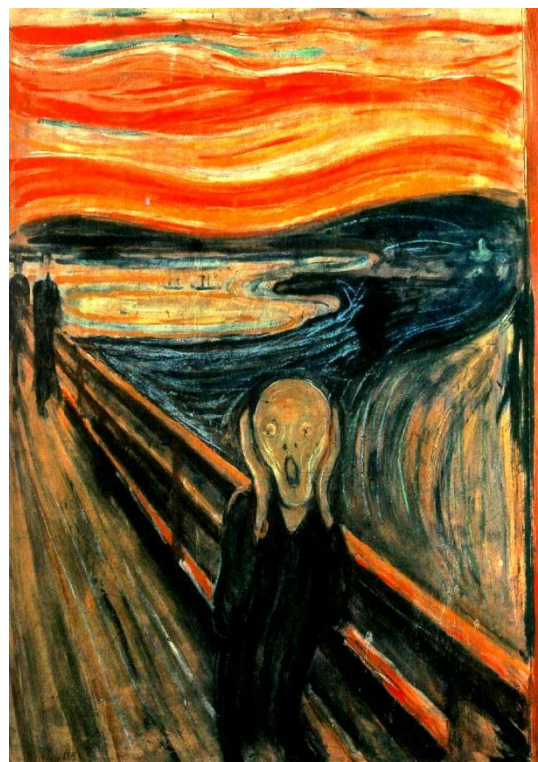
1. Zdôvodni význam dejín umenia pre výtvarnú výchovu.
2. Existujú výtvarné smery, niektoré obrazy svetových umelcov pripomínajúce, či podobajúce sa detskému výtvarnému prejavu. Pozri si galériu obrazov výtvarných umelcov (virtuálnu), prípadne osobne navštív galériu, preštuduj si encyklopédie a oboznám sa s takými umeleckými dielami. Zdôvodni, prečo sa niektoré diela podobajú na detské tvorby.

ÚLOHY A AKTIVITY PRE ŠTUDENTA

1. Zisti, ktorý umelec sa stretol počas svojho života s Ernestom Hemingwayom. Aký spôsobom sa vplyv Hemingwaya mohol odzrkadliť v jeho tvorbe?
2. Čo by si vedel povedať o nasledujúcich umeleckých dielach? Pokús sa uviesť autora a názov diela. Čo je pre ne typické?
3. Navrhni aktivity pre deti v materskej škole tak, aby si využil (aspoň) niektoré z nižšie uvedených umeleckých diel.

2 Významné etapy vývoja výtvarného umenia

TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Do výtvarného umenia sa priraduje aj detský výtvarný prejav, ktorý Šupšáková (2000, s. 15) vymedzuje ako „istú formu tvorivej aktivity, ale i výpoveď o jeho vnútornom živote, záujmoch, cítení, prežívaní, myšlienkach, životnej orientácii.“

Všetky výtvarné diela pozostávajú zo „zobrazenia, názvu a interpretácie (Gero, 2004, s. 40).“ Na základe uvedeného je možné konštatovať, že aj výtvarný prejav je prostriedkom dorozumievania sa dieťaťa s okolím, aj v momente, keď jeho jazykový aparát nie je dostatočne rozvinutý, prípadne dieťa je ostýchavé.

S psychickým a fyzickým vývinom dieťaťa sa postupne zdokonaľuje aj detská kresba. Na vývoj výtvarného umenia, detského výtvarného prejavu, je možné nazerať z viacerých hľadísk, ako fyziologické, psychologické, vekové či semiotické. Postupne sa sformovali rôzne štádiá vývinu a z nich vynárajúce sa teórie.

Existuje niekoľko rozdelení etáp vývoja výtvarného umenia, kedy aktérmi sú samotné deti. Pre študentov učiteľstva sú významné predovšetkým nasledovné rozdelenia:

- Štádiá kreslenia podľa G. H. Luqueta,
- Štádiá detskej kresby podľa Burta,
- Fázy vývoja detskej kresby podľa Sullyho,
- Štádiá vývinu myslenia podľa J. Piageta.

G. H. Luquet vníma kreslenie ako detskú hru bez pravidiel a partnera. Rozpracoval teóriu intelektuálno-vizuálneho realizmu, kedy dieťa preukazuje a poukazuje rozvíjané schopnosti reálneho, skutočného znovuvytvárania skutočnosti (Šupšáková, 2000). Rozdeľuje štyri **štádiá**, ktoré sú významné pre učiteľa pre prácu s deťmi predškolského a mladšieho školského veku:

1. štádium – **náhodný** realizmus – kedy dieťa odhaľuje význam čmáraníc najskôr v priebehu kreslenia;
2. štádium – **nepochopený** realizmus – dieťa nie je samo schopné syntézy, prvky kresby kladie vedľa seba a nekoordinuje ich do celku. Dieťa nakreslí klobúk nad hlavu, gombíky vedľa tela. Do tohto štádia zaraďujeme aj kreslenie hlavonožca.
3. štádium – **intelektuálny** realizmus – dieťa znázorní konkrétnu vec so všetkým, čo k tomu patrí bez ohľadu na perspektívu. Dieťa do kresby nakreslí tvár z profilu s dvomi očami, jazdca na koni s dvomi jazdcovými nohami, stôl so všetkými štyrmi rovnakými nohami,...
4. štádium – **vizuálny** realizmus – nastáva približne v období medzi 8. a 9. rokom života dieťaťa; prvotné, elementárne perspektívy sa začínajú objavovať už medzi 7. – 8. rokom.

Burt vymedzil 7 štádií detskej kresby (Valachová, 2010):

1. **čmáranice** (2. - 5. rokom veku dieťaťa), vrcholom je obdobie 3. rokov;
2. **línie** (vo veku 4 rokov), rozvíja sa hlavne kruh a kresba ľudskej postavy – hlavonožec;
3. **opisný symbolizmus** (5 – 6 rokov), kresba postavy je symbolická, je pomerne presná;
4. **opisný realizmus** (7 – 8 rokov), kedy dieťa kreslí logické prejavy, dieťa kreslí to čo vie, nie čo vidí.
5. **vizuálny realizmus** (9 – 10 rokov dieťaťa), dieťa už nekreslí naspamäť, zachytáva podľa predlohy, prejavuje sa už perspektíva, tieňovanie,...
6. **potlačenie** (11 – 14 rokov) dieťa kladie väčší dôraz na verbálny prejav;
7. **umelecké oživenie** (okolo 15. roku života), dieťa začína kresliť tzv. skutočné umenie.

Uždil (1976) vo svojej publikácii uvádza fázy vývoja kresby podľa Sully:

1. štádium čmáraní – ide o hru,
2. prvotný náčrtok – má formu abstraktnú, schematickú,

3. obdobie logickej stavby – dieťa kreslí konkrétne a detailne.

J. Piaget (1993) rozlišuje 4 štádiá vývinu myslenia dieťaťa:

1. **senzomotorické** obdobie (do 2 roku dieťaťa) – vytváranie schém správania sa, orientácia v priestore,...
2. obdobie **predoperačného** myslenia (od 2 do 7 – 8 rokov) – dieťa je egocentrické, neschopné vnímať zmyslovo, rozvíja sa reč,...
3. obdobie **konkrétnych** operácií (od 7-8 do 11-12 rokov) - výrazné sú operácie s konkrétnymi činnosťami,...
4. obdobie **formálnych** operácií (od 11-12 do 14-15 rokov dieťaťa) – začína sa vyvíjať abstraktné myslenie dieťaťa (bližšie pozri Piaget, Inhelder, 1993).

NA ZAMYSLENIE SA... ÚLOHY A AKTIVITY PRE ŠTUDENTA

1. Pouvažujte, akým spôsobom uvedené štádiá na seba vplyvajú. Aký je medzi nimi vzťah?
2. Prečo a aký je rozdiel ak kreslí dieťa a keď kreslí dospelý?
3. Nakreslite ľudskú postavu. Nájdite niekoľko rôznych testov vhodných pre deti v materskej škole, kde by sa využilo kreslenie ľudskej postavy.

3 Orientácia vo výtvarnom umení a pamiatkach v Českej republike

TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Nasledujúca časť prináša stručný exkurz a popis vybraných českých pamiatkach s prívlastkom naj - najstaršie, najzaujímavejšie či najkrajšie (hrady, zámky, mestá Českej republiky). Neexistuje ideálne vytvorený prehľad pamiatok a univerzálne využiteľný v podmienkach materských škôl. Každá učiteľka, či študent učiteľstva musí poznať históriu nielen Českej republiky. Je potrebné, aby disponoval s poznatkami o výtvarnom umení a pamiatkach (aspoň) blízkeho okolia sídla materskej školy.

Umenie sa považuje za súčasť nášho života, obohacuje život po duchovnej, kultúrnej stránke. Napomáha utvárať a formovať ľudskú stránku človeka.

Praha

Praha je hlavné a zároveň najväčšie mesto v Českej republike. Nachádza sa tu množstvo pamiatok, ktorými sú kostoly, kláštory, letohrádky. Už od 11. storočia je centrom panovníkov českých krajín. Prestažovanie kniežaťa Břetislava pravdepodobne zapríčinilo, že Praha sa rozkvitla do podoby v akej je dnes (Contadino, 2009).

Pražský hrad

Jeho objekty zastupujú všetky existujúce umelecké slohy od románskeho po romantický historizmus. Dominantou hradu je kostol – Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Už za vlády Karla IV sa začala stavať, bola dokončená na prelome 19. a 20. storočia.

Kráľovský letohrádok

Letohrádok je známy ako letohrádok kráľovny Anny, tiež sa nazýva aj ako Belvédér. Nechal ho postaviť kráľ Ferdinand I. pre svoju manželku Annu.

Jeho stavba prebiehala v rokoch 1538 – 1556, je považovaný za najčistejšiu renesančnú stavbu na sever od Álp. Jeho projektantom bol Talian Paolo della Stella.

Strahovská knižnica

Súčasťou Strahovského kláštora je knižnica, ktorá je tiež jeho pýchou s viac ako 900 000 zväzkami. Tento barokový objekt má honosne vyzdobenú Filozofickú a Teologickú sálu, kde strop filozofickej sály zdobí prekrásna freska od Franza Antona Maulbertscha. Táto maľba je považovaná za bodku za monumentálnymi maľbami stredoeurópskeho baroka.

Karlov most

Patrí k dielam vrcholnej gotiky z 2. polovice 14. storočia ako náhrada za zničený románsky most, ktorý poznáme ako Juditin. Stál skoro na rovnakom mieste ako ten dnešný. Je dlhý 515 metrov, široký 9,5 metrov a má 16 oblúkov. Obe strany mostu zahajujú mostecké veže. Tvorcom mostu bol významný architekt Petr Parléř. Most je známy svojou galériou sôch, z ktorých najhodnotnejšia pochádza z obdobia vrcholného baroka.

Tancujúci dom

Budova predstavuje dve veže nazývané Ginger a Fred podľa legendárnych tanečníkov Ginger Rogersová a Freda Astaira, amerických muzikálových hviezd. Z toho dôvodu má budova vystihujúci názov Tancujúci dom. Stavba bola dokončená v roku 1996 pod vedením architekta slovinského pôvodu Vlada Miluniče, ktorý na projekte spolupracoval s Američanom Frankom O. Gehrym.

Brno

Považuje sa za druhé najväčšie mesto v našej zemi a zároveň má prívlastok hlavného mesta Moravy.

Špilberk

Tento hrad je dominantou mesta a bol založený v roku 142. moravským markrabetom, neskoršie českým kráľom Přemyslem Otakarom II. V priebehu gotického obdobia, kedy ho využívali moravskí markrabí a českí králi, bol niekoľkokrát presťahovaný a rozširovaný. V roku 1578 vyhorel a následne bol obnovený ako pevnosť. V 2. polovici 17. storočia sa hrad premenil v citadelu brnenskej pevnosti. Hrad slúžil aj ako väznica. V rokoch 1939-1945, za nemeckej okupácie, postihol areál množstvo stavebných úprav, ktoré značne znížili jeho pamiatkovú hodnotu. Dnes hrad a pevnosť využíva múzeum mesta Brno.

Stará radnica

Stará radnica čp. 368 sa stala najstaršou dochovanou svetskou stavbou mesta, budovanou od ranej gotiky po barok. Až do roku 1935 bola sídlom mestskej správy. Jadrom komplexu je rane stredoveká kychta z doby okolo roku 1240, v 16. storočí upravená a rozšírená o ďalšie – neskorogotické a renesančné objekty. V rokoch 1577-1578 vzniklo renesančné schodisko s arkádou od staviteľa Pietra Gabriho a kamenára Antonia Silvy. Dominantou Starej radnice je neskorogotická hranolová veža s ochozom. V jej prízemí je prekrásny neskorogotický vstupný portál s jemnou kamenickou výzdobou od Antonína Pilgrama z rokov 1510-1511.

Petrov

Chrám sv. Petra a Pavla je ďalšou brnenskou dominantou. Stavebná história hradu je veľmi pestrá – prešiel viacerými premenami a prestavbami. Pôvodné románske svätyne zo 70. rokov 12. storočia boli koncom 13. storočia zbúrané a nahradené neskorogotickou bazilikou, ktorá okolo roku 1400 vystriedala neskorogotické sieňové trojlodie. Po požiari v roku 1643 bol chrám opravený barokovo a v rokoch 1743-1746 prestavaný vo vrcholnom baroku podľa projektu Morica Grimma. Súčasný vzhľad získal pri novogotickej prestavbe Augusta Prokopa a Augusta Kirnsteina na prelome 19. a 20. storočia.

V lodiach sú barokové valené klenby, baroková a novogotická je zväčša vnútornej výzdoby. K najcennejším patrí kamenná gotická Madona zo 14. storočia a sochy Ondreja Schweigla.

Moravské zemské múzeum

Významnými stavbami sú objekty Moravského zemského múzea – Biskupský dvor a Dietrichštejnský palác. Vznikol po roku 1588 renesančnou prestavbou gotického kapitulového probožstva. Biskupský dvor získalo múzeum už v roku 1818. Od roku 1911 mu patrí i Dietrichštejnský palác, čo je rozľahlá raná baroková stavba z rokov 1614-1620 podľa projektu G. G. Tencally a v roku 1730 upravená Moricom Grimmom.

Rekonštrukcia z 80. rokov 20. storočia vrátila palácu pôvodnú barokovú podobu. Zemské múzeum má expozíciu peolontologickú, archeologickú, mineralogickú, zbierky venované Veľkej Morave, stredoveku, osobnosti prof. Karla Absolona a Detské múzeum. V Biskupskom dvore je umiestnená expozícia zoologická, akvaristická, numizmatická, medailérska a tiež 480 drevených modelov húb.

Český Krumlov

Rozprestiera sa na juhu Čiech a je jedným z najnavštevovanejších miest Českej republiky. Patrí k mestskej pamiatkovej rezervácii a je zapísaný i v zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

Kostol sv. Víta

Z rady cirkevných pamiatok mesta je najvýznamnejší pôvodne rano gotický kostol sv. Víta zo začiatku 14. storočia. Neskôr bol prestavaný a do pôvodnej podoby reštaurovaný v rokoch 1899-1900. Kostol je vrcholom vývoja rožmberskej gotiky luxemburskej ako trojlodná stavba.

Hrad a zámok

Areál českokrumlovského hradu a zámku je druhý najväčší v Čechách po Pražskom hrade a zároveň jeden z najväčších v strednej Európe. Pôvodne gotický hrad bol založený v 13. storočí v 2. polovici 16. storočia ho Rožmberkovia prestavali na honosnú renesančnú rezidenciu. V areáli sú približne štyri desiatky palácov, sústredených okolo piatich nádvorí, a viac ako 300 komnát a sál, z ktorých k najkrajším patrí Maškarná sála, Eggenberská sála, súkromné izby Schwarzenbergovcov. Významná je kaplnka sv. Jiřího. Dominantou je tiež upravená schodisková veža Maselnice a unikátny kamenný poschodový most Na Plášti z roku 1764, dlhý 80 metrov.

Námestie

Námestie Svornosti je centrom mesta. Nachádza sa tu renesančná radnica zo 16. storočia a ďalšie historické domy, väčšinou s podlúbím.

V meste sa nachádza i niekoľko múzeí a galérií. V Regionálnom múzeu je možnosť prezrieť si bohaté vlastivedné zbierky (v zbierkach sú i cenné gotické plastiky). Život a dielo významného rakúskeho maliara predstavuje Egon Schiele Art Centrum. Zaujímavé je tiež Múzeum bábik v Rozprávkom dome, Wax museum – Múzeum voskových figurín, Múzeum tortúry, Múzeum stavebných dejín a remesiel, Múzeum Fotoateliér Seidel a ďalšie.

NA ZAMYSLENIE SA...

Prečo sa niektoré pamiatky dostávajú na Zoznam svetového kultúrneho dedičstva UNESCO a iné nie?

Aký význam majú kultúrne pamiatky pre obsah výtvarnej výchovy v podmienkach materskej školy?

Pouvažuj nad pamiatkami v mestách Třebíč, Olomouc, Ostrava. Zisti si informácie o historickom kontexte jednotlivých pamiatkach.

ÚLOHY A AKTIVITY PRE ŠTUDENTA

1. Preštuduj si a zosumarizuj významné pamiatky (historické a výtvarné) z Tvojho okolia. Zamysli sa nad dôvodom ich vzniku.
2. Navrhni projekt pre MŠ, na základe ktorého by deti získali vzťah a poznatky k pamiatkam z prostredia, v ktorom žijú.

4 Výtvarná kultúra, výtvarné umenie

TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Vymedzenie pojmu umenie sa odlišovalo v historickom kontexte, ako aj v spoločenskom. V súčasnosti na tento pojem môžeme nazerať z rôznych uhlov pohľadu. Vo všeobecnosti môžeme **umenie** považovať za formu spoločenského správania a vedomia, v ktorom sa odráža vzťah k okolitému svetu. Vnímame ho ako „subjektívnu odpoveď“ človeka (Valachová, 2010, s. 5), ktorá vplýva a ovplyvňuje jeho emócie.

Ďalším vymedzením umenia je možné cez transformovanie vonkajšej, objektívnej, skutočnosti cez ilúzie, pričom je umenie akoby závislé na vonkajšej realite, na konkrétnych kritériách, ktoré sa stanovujú pre určenie pridanej hodnoty - umeleckej.

Nakoľko sa umenie neustále vyvíja, mení sa jeho význam, naše vnímanie, je potrebné si uvedomiť, že vývin umeleckých druhov a smerov je proces nekončiaci.

Môžeme rozlišovať rôzne druhy výtvarného umenia, napr. maliarske, sochárske, fotografické, grafické, úžitkové, intermédiá a digitálne médiá.

V súčasnosti sa v odbornom svete začína skloňovať aj termín **umelecká edukácia**, ktorá v sebe zahŕňa okrem výtvarnej výchovy, aj hudobnú, dramatickú,... prvky umenia a kultúry (bližšie pozri publikácie Valenta, Stadlerová). S výtvarnou kultúrou úzko súvisí aj **estetická** výchova, estetické vnímanie dieťaťa (pozri Mistrík).

V súčasnosti existujú **prvky ovplyvňujúce** na kvalitu výtvarnej kultúry, ktorá sa deťom dostáva:

- dospelý (učiteľ, rodič, starí rodičia,...),
- médiá,
- dieťa (jeho vnútorná motivácia),
- rovesníci,

- obsah výtvarnej kultúry,
- prostredie,
- prostriedky a pomôcky,
- trendy danej kultúry (krajiny, školy, lokality,...),
- a iné.

Výtvarnými **vyjadrovacími prostriedkami** vo výtvarnom prejave sú:

- prvky výtvarnej reči,
- vzájomné vzťahy,
- procesy tvorby vzťahov,
- technicko-materiálne prostriedky,
- inštrumenty, materiály, technika.

NA ZAMYSLENIE SA...

1. Pojem umelecká edukácia sa v kultúrnom a spoločenskom kontexte odlišuje. Rozdielnosť sa prejavuje už v samotnom obsahovom rámci vzdelávania ukotvených v kurikulárnych dokumentoch. Zisti, čím sa odlišuje ponímanie a realizácia umeleckej edukácie v anglickom, francúzskom, českom i slovenskom preprimárnom a primárnom vzdelávaní.
2. Pouvažuj nad jednotlivými prvkami vplývajúce (ovplyvňujúce) rozvoj výtvarnej kultúry. V akom vzťahu sú tieto pojmy? Prečo nie je výtvarná kultúra všade rovnaká? Z akého dôvodu sa hodnota umenia, umeleckého diela mení a v závislosti od akých faktorov?

ÚLOHY A AKTIVITY PRE ŠTUDENTA

1. Sformuluj aspoň tri kritériá, podľa ktorých by si vymedzil pojem umenie.
2. Vytvor pojmovú mapu vysvetľujúcu pojem umenie z Tvojho pohľadu.

5 Cieľ a obsah výtvarného umenia

TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Výtvarná výchova **ako obor** je nevyhnutný pre súčasnú profesijnú prípravu študentov učiteľstva. Dôležitosť je zrejmá práve v spôsobe prevedenia výchovno-vzdelávacieho procesu. V kurikulárnych dokumentoch (RVP PV) a v praxi sa žiada integrovať prvky výtvarnej výchovy do iných zložiek (napr. hudobná výchova, český jazyk, prírodovedné vzdelávanie, dramatická výchova,...).

Ciele a obsahový rámec je vymedzený v kurikulárnych dokumentoch. Konkrétna podoba realizácie v nich absentuje. Preto je potrebné, aby učiteľka disponovala poznatkami z psychológie, biológie a iných disciplín, aby mala široký repertoár námetov pre prácu s deťmi.

Výtvarnú výchovu je potrebné si **plánovať**:

- hľadať námet pre adekvátne a vekuprimerané výtvarné spracovanie motivujúce pre deti (i pre učiteľku),
- formulovať výtvarný problém,
- uvažovať o význame a jej zmysle,
- hľadať vhodné prostriedky na samotnú realizáciu.

Obsahový rámec je možné realizovať prostredníctvom:

- výtvarných projektov,
- výtvarných hier,
- výtvarných činností,
- výtvarný experiment,
- využitie body artu,
- výtvarné komiksy,
- využívaním netradičných výtvarných techník,...

Hlavné **determinanty** ovplyvňujúce proces výtvarnej výchovy

- učiteľ;
- dieťa;
- prostredie školy;
- obsah vzdelávania.

NA ZAMYSLENIE SA... ÚLOHY A AKTIVITY PRE ŠTUDENTA

1. Daj do vzťahu jednotlivé determinanty ovplyvňujúce proces výchovy. Pouvažuj o jednotlivých zložkách, čo všetko môže do nich spadať?
2. Nájdi v zahraničnej literatúre ďalšie možnosti, alternatívy, ako sa dá realizovať obsah výtvarnej výchovy v podmienkach materskej školy.

6 Komunikácia v umení; vizuálne znakové prostriedky v umení

TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Podľa Valachovej (2010) rozoznávame základné princípy (funkcie) umenia:

- umenie ako hra,
- umenie ako prostriedok poznania,
- umenie ako prostriedok komunikácie.

Umenie ako hra podporuje hrové aktivity. Zámerom týchto aktivít je rozvíjanie kognitívnych a nonkognitívnych charakteristík osobnosti dieťaťa, rozvíjanie jeho predstavivosti a emocionality. Umelecké aktivity, ktoré si pripraví učiteľ, predstavujú hru (v podobe didaktickej metódy, alebo formy).

Poznávanie ako proces získavania vedomostí, skúseností, je v tomto veku deťom prirodzený. Z toho dôvodu má funkcia **umenie ako prostriedok poznania** význam v sprostredkovaní informácií, poznatkov práve cez zmyslové vnímanie detí.

Umenie prináša dieťaťu informácie o okolitom svete, o histórii, ale aj dieťa samotné môže umením vyjadrovať svoje pocity, nálady, aktuálny psychický stav, rodinné problémy a mnoho iného. Je potrebné si uvedomiť, že **umenie ako prostriedok komunikácie** tu má dvojsmerný cyklus, od dieťaťa k umeniu a od umenia k dieťaťu.

Detská kresba sa najčastejšie využíva (Davido, 2001):

- pri testovaní mentálnej úrovne dieťaťa (zistujeme IQ),
- ako prostriedok komunikácie (obrázky pomáhajú, keď má dieťa problém vyjadriť sa, prípadne neovláda ešte jazyk),
- prostriedok vyjadrenie poznatkov a znalostí o vlastnom tele (situovanie v priestore),
- prostriedok skúmania afektivity dieťaťa.

Detská kresba je úzko spojená s psychickou stránkou dieťaťa, napomáha dieťaťu vyjadrovať svoje potreby, poznatky,... Dieťa v materskej škole najčastejšie kreslí podľa záujmu, zväčša ide o dom, strom, zvieru a človeka. Významným prostriedkom vo výtvarnom prejave dieťaťa zohráva farba, symboly.

Znaky detskej kresby (Šupšáková, 2000) nám môžu napovedať o úrovni a vývine dieťaťa a jeho kresby:

- difúzny charakter kresby,
- lineárnosť, ucelenosť, uzavretosť, úspornosť ťahu,
- schéma resp. grafický typ v detskej kresbe,
- antropomorfné zobrazenie zvieracej postavy, personifikácia,
- zobrazovanie predmetov dôsledne vedľa seba a bez prekryvania,
- transparentné zobrazenie skutočnosti – röntgenové videnie,
- výtvarné rozprávanie,
- konkretizácia predstáv,
- zobrazenie priestoru,
- viacpohľadovosť, zmiešaný profil,
- reálnosť prázdneho priestoru,
- automatizmus v detskej kresbe,
- farba v detskej kresbe,
- zákon kolmosti, vytváranie diagonály,
- citlivosť,
- nepravý zdobený ornament.

NA ZAMYSLENIE SA... ÚLOHY A AKTIVITY PRE ŠTUDENTA

1. Čo všetko si schopný vyčítať z detskej kresby? Ako sa líši Tvoja detská kresba v porovnaní s detskou v závislosti od znakov? Aké znaky nájdeš vo svojej kresbe?
2. Prečo je potrebné, aby deti kreslili už od útleho veku?

7 Umenie, výtvarné umenie v živote dieťaťa

TEORETICKÉ VYMEDZENIE

Významným komponentom v umení a v detskom výtvarnom prejave je výtvarný jazyk a princípy umenia. Deti sa postupne učia používať výtvarné (vyjadrovacie) prostriedky spôsobom ich vlastným. Učiteľ podnetným spôsobom deťom sprostredkováva rôzne príležitosti na pozorovanie a vnímanie kultúry (aj ako celku).

Podľa Valachovej (2010) rozoznávame základné princípy (funkcie) umenia:

- umenie ako hra
- umenie ako prostriedok poznania
- umenie ako prostriedok komunikácie

Umenie ako hra podporuje hrové aktivity. Zámerom týchto aktivít je rozvíjanie kognitívnych a nonkognitívnych charakteristík osobnosti dieťaťa, rozvíjanie jeho predstavivosti a emocionality. Umelecké aktivity, ktoré si pripraví učiteľ, predstavujú hru (v podobe didaktickej metódy, alebo formy).

Poznávanie ako proces získavania vedomostí, skúseností, je v tomto veku deťom prirodzený. Z toho dôvodu má funkcia **umenie ako prostriedok poznania** význam v sprostredkovaní informácií, poznatkov práve cez zmyslové vnímanie detí.

Umenie prináša dieťaťu informácie o okolitom svete, o histórii, ale aj dieťa samotné môže umením vyjadrovať svoje pocity, nálady, aktuálny psychický stav, rodinné problémy a mnoho iného. Je potrebné si uvedomiť, že **umenie ako prostriedok komunikácie** tu má dvojsmerný cyklus, od dieťaťa k umeniu a od umenia k dieťaťu.

Pre potreby a požiadavky preprimárneho vzdelávania je možné umenie chápať v nasledovných **podobách** (Mistrík, 2001):

1. Umenie ako umelecká kultúra – zabezpečenie vzniku, spôsobu uchovávaní a šírenia umeleckých diel;
2. Umenie ako umelecká tradícia – vytváranie a udržiavanie umeleckých hodnôt;
3. Umenie ako súbor umeleckých diel – artefakty vytvorené umelcami, ktoré vypovedajú o svete a ovplyvňujú (po)vedomie percipienta;

4. Umenie ako súbor aktivít – umelecké predstavy sa spredmetňujú v umeleckých vyjadrovacích prostriedkoch.

K charakteristickým znakom umenia patrí (Kukla, 2008 in Valachová, 2010):

- sebvýjadrenie – vyjadrovanie ľudských myšlienok, postojov, pocitov;
- zobrazenie – musí byť zmyslovo vnímateľné, myšlienka musí byť zachytená v názornej podobe;
- estetické usporiadanie.

Je potrebné si uvedomiť, že dieťa v predškolskom veku ešte nie je schopné vytvárania vlastných postojov.

Existuje niekoľko **foriem** realizácie a prezentácie **výtvarného umenia** v živote dieťaťa. Uvádzame niektoré z nich:

- výtvarné súťaže - súťaživosť je typickým prejavom detí. Existuje množstvo výtvarných súťaží podporujúcich rozvoj tvorivosti, fantázie (napr. Děti malují 2012);
- detské výstavy – rozdeľujú sa z hľadiska spoločensko-kultúrneho (medzinárodné, národné, krajské, školské,...), z hľadiska výberu výtvarnej techniky (maľba, kresba, grafika,...);
- galérie umenia pre deti – interaktívne, podporujúce tvorivosť, kritické a hodnotiace myslenie, rozvíjajúce motoriku, komunikáciu,...;
- výtvarné dielne, detské dielne;
- výtvarné krúžky, výtvarné kurzy pre deti.

Umenie je možné deťom sprostredkovať spôsobom formálnym i neformálnym. V súčasnosti je žiaduce, aby sa deťom dostávala aj možnosť získavania poznatkov pomocou efektívnej a zároveň neformálnej výchovy (a vzdelávania). Tvorivý prístup vo výchove (a vzdelávaní) je možné využiť aj v rámci výtvarného umenia u detí predškolského veku. Zelina (1996) vytvoril systém KEMSAK tvoriaci východisko pre štruktúrovanie obsahu a metód výchovy:

K (kognitivizácia) – naučiť dieťa poznávať, myslieť, riešiť problémy;

E (emocionalizácia) – naučiť dieťa cítiť a rozvíjať prežívanie, rozvíjať jeho city, jeho emocionálnu stránku osobnosti;

M (motivácia) – rozvíjať vnútornú a zvyšovať vonkajšiu motiváciu, rozvíjať záujmy, potreby, túžby;

S (socializácia) – existovať s druhými ľuďmi, rozvíjať medziludzské vzťahy a naučiť sa komunikovať;

A (axiologizácia) – rozvíjať hodnotovú orientáciu dieťaťa, učenie k hodnotám;

K (kreativizácia) – rozvíjať tvorivý štýl života dieťaťa.

NA ZAMYSLENIE SA...

Hovorí sa, že estetické vnímanie je aktívne. Porozmýšľaj, čo sa tým myslí a ako sa tento „jav“ môže prejavíť v preprimárnom vzdelávaní?

ÚLOHY A AKTIVITY PRE ŠTUDENTA

1. Výtvarne znázorni a popíš, čo pre Teba znamená umenie bez hraníc.
2. Navrhni vlastnú interaktívnu galériu pre deti tak, aby sa dieťa rozvíjalo v súlade so systémom KEMSAK.
3. Ako spolu súvisí kreativita a výtvarné umenie. Diskutujte o tom so spolužiakmi po preštudovaní literatúry.

Namiesto záveru pár riadkov...

Vážená kolegyňa, vážený kolega.

V tomto okamihu sa dostávate na samotný záver študijného materiálu. Verím, že v rámci procesu (vzdelávacieho či poznávacieho), ste sa niečomu priučili, oboznámili sa s novými informáciami, či začali uvažovať nad výtvarnou kultúrou, umením v globálnom rozmedzí, pretože aj systém preprimárneho vzdelávania v našej krajine vyžaduje integrujúci, tvorivý, podnetný prístup predovšetkým zo strany učiteľa. Dúfam, že predkladaný materiál bol pre Vás niečím užitočný, podnetný k zamýšľaniu sa nad problematikou výtvarnej kultúry ako v kontexte historickom, tak i s nábehom na rovinu didaktickú.

Verím, že materiál Vás inšpiroval k siahnutí po publikácií či článku z výtvarnej kultúry, prípadne naviedol na námety, ktoré by ste mohli využiť pri práci s deťmi v materskej škole.

Použitá a odporúčaná literatúra

- BAUER, A. (1998) *Dějiny výtvarného umění*. Olomouc, Rubico. 287 s. ISBN 80-85839-25-3.
- BERNARDOVÁ, E. (2001) *Moderní umění*. Praha : PASEKA. 144 s. ISBN 80-7185-291-0.
- BLÁHA, J., SLAVÍK, J. (2007) *Průvodce výtvarným uměním V. Umění a kultura 2.pol. 20.stol.* Albra, s. r. o. 126 s. ISBN 978-80-7361-038-8.
- CONTADINO, L. (2009) *Skvosty českého umění: Proměny českého výtvarného umění v kontextu dějin*. Vyd. 1. Olomouc: Rubico, ISBN 978-80-7346-097-6.
- DAVID, P., SOUKUP, V. (2008) *1000 divů Česka: [nejkrásnější výtvary přírody i člověka]*. Vyd. 1. V Praze: Knižní klub, 2008, 376 s. ISBN 978-80-242-2133-5.
- DAVIDO, R. (2001) *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha : Portál. 205 s. ISBN 80-7178-449-4.
- DEBICKI, J., FAVRE, J.-F., GRÜNEWALD, D., PIMENTEL, A. F. (2001) *Dějiny umění : malířství, sochařství, architektura*. Praha : Argo. ISBN 80-7203-076-0.
- DEMPSEYOVÁ, A. (2002) *Umělecké styly, školy a hnutí*. Bratislava : Slovart. ISBN 80-7209-402-5.
- DVOŘÁČEK, P. (2005) *Baroko: Architektura českých zemí*. Praha : KMa. ISBN 80-7309-275-1.
- GERO, S. (2004) *Interpretácia výtvarného diela*. In ŠUPŠÁKOVÁ, B. a kol. (2004) *Vizuálna kultúra a umenie v škole. Nové myšlienky a prístupy*. Bratislava : DIGIT. 264 s. ISBN 80-968441-1-3.
- GERO, Š., HUSÁR, J., SOKOLOVÁ, K. (1997) *Úvod do teórie výtvarnej kultúry*. B. Bystrica. ISBN 80-8055-075-1.
- GERO, Š., TROPP, S. (2000) *Interpretácia výtvarného diela*. Banská Bystrica, PDF : UMB. ISBN 80-8055-4269.
- GOMBRICH, E. H. (1970) *The Story of Art*. London : Phaidon Publishers Inc. 485 s. ISBN 0-71498-1333-8.

- GOODMAN, N. (2007) *Jazyky umění. Nástin teorie symbolů*. Praha : Academia. ISBN 978-80-200-1519-8.
- HRIVŇÁKOVÁ, S. (2006) *Načo nám je výtvarná výchova*. Nitra : PF UKF.
- JOHNSON, P. (2004) *Dějiny renesance*. UK : Barrister and Principal. 152 s. ISBN 80-86598-68-3.
- KRAUS, A. C. (1996) *Dějiny malířství od renesance k dnešku*. Praha : Slovart. ISBN 80-85871-76-9.
- LITTLE, S. (2012) *... izmy. Ako rozumieť umeniu*. Bratislava : Slovart. 160 s. ISBN 978-80-556-0462-6.
- LYNTON, N. (1981) *Umění 19. a 20. století*. Praha : Atria.
- MRÁZ, B. (2007) *Dějiny výtvarné kultury*. Praha : Idea servis. ISBN 80-86598-68-3.
- NELSON, R. S., SHIFF, R. (2005) *Kritické pojmy dejín umenia*. Bratislava : Slovart. ISBN 80-7145-978-X.
- PARRAMÓN, J. M. (1998) *Teorie barev*. Jan Vašut nakladatelství. ISBN 8072360469.
- PIAGET, J., INHELDER, B. (1993) *Psychológia dieťaťa*. Bratislava : Sofa. 144 s. ISBN 80-85752-33-6.
- PIJOAN, J. (1999 - 2002) *Dejiny umenia I. – XII*. Bratislava. IKAR.
- READ, H. (ed.) (1967) *Výchova uměním*. Praha : Odeon. 421 s.
- ROESELOVÁ, V. (1997) *Řady a projekty ve výtvarné výchově*. Praha : Sarah. 219 s. ISBN 8090226728.
- ROESELOVÁ, V. (2000) *Námět ve výtvarné výchově*. Praha : Sarah. 195 s. ISBN 8090226744.
- ROESELOVÁ, V. (2000) *Proudy ve výtvarné výchově*. Praha : Sarah. 217 s. ISBN 8090226736.
- STADLEROVÁ, H. a kol. (2011) *PO O Východiska a inspirace pro výtvarnou tvorbu dětí v předškolním vzdělávání*. Brno : MUNI PRESS. 138 s. ISBN 978-80-210-5732-6.

- ŠAMŠULA, P., HIRSCHOVÁ, J. (2006) *Průvodce výtvarným uměním IV*. Albra. 122 s. ISBN 9788073610050.
- ŠUPŠÁKOVÁ, B. (1999) *Projekty a alternativne formy vo výtvarnej výchove*. Bratislava : Gradient. ISBN 80-967231-4-6.
- ŠUPŠÁKOVÁ, B. (2000) *Detský výtvarný prejav*. Bratislava : Digit. 184 s. ISBN 978-80-968441-0-4.
- ŠUPŠÁKOVÁ, B. a kol. (2004) *Vizuálna kultúra a umenie v škole. Nové myšlienky a prístupy*. Bratislava : Digit. 264 s. ISBN 80-968441-1-3.
- UŽDIL, J. (1976) *Výtvarný projev a výchova*. Praha : SPN.
- VALACHOVÁ, D. (2010) *Výtvarná edukácia v predprimárnom vzdelávaní a mimoškolskej činnosti*. Bratislava : PdF UK v Bratislave. 126 s. IBNS 978-80-223-2778-7.
- ZELINA, M. (1996) *Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa*. Bratislava : Iris. 234 s. ISBN 80-967013-4-7.
- ZELINOVÁ, M. (2012) *Voľný čas efektívne a tvorivo. Teória a prax výchovy mimo vyučovania*. Bratislava : Iura edition. 148 s. ISBN 978-80-8078-479-9.